

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

TAR IBOLYA

Et(iam) sic itur ad astra

Irónia és fantasztikum az ókomédiában és a menipposzi satírában

A fantasztikus és a részben hozzá kapcsolódó utópikus változatos formákban jelenik meg a görög és római irodalomban. Ezek közül csupán néhányat szeretnék e helyt foglalkozni; a mesét, a mítoszt, illetve az ezekben megjelenő fantasztikusat nem taglalom. Ha szűkebben határozzuk meg a fantasztikumot, a fent említett elbeszélő formák s mellettük a legenda sem tartozik a fantasztikus irodalomhoz. Ezek világa ugyanis koherens, a reális és az irreális nem különül el bennük; ami pedig a mítoszt és a legendát illeti, közönségük mindaddig elhiszi a bennük foglaltakat, míg a vallás részben hozzájuk kapcsolódva jelenik meg. Fantasztikus (fantasztikum) alatt tehát azt a megjelenési formát értjük, melyben a reális és az irreális egymás ellentétéként jelenik meg, melyben ez az ellentétpár nem alkot koherens világot, s melynek irreális ábrázolása és megjelenítése nem indít allegorikus értelmezésre, illetve az olvasó (vagy néző stb.) – ahogyan Todorov¹ írja – ellenáll az allegorikus értelmezésnek.

De ha nem foglalkozunk a mítosszal és a mesével, egyáltalán hol jelenik még meg a fantasztikum az antik irodalomban? Felbukkan az ión logográfiában, ahol a kevésbé ismerős területek leírását fantasztikus elemekkel egészítették ki; a Nagy Sándorról szóló történetírásban, ahol például az indiai expedíció leírását több historiográfus is fantasztikus elemekkel bővítette; továbbá az utópikus irodalomban, mint például Iambulosz Napállamában vagy a kiemelkedő személyiségek életleírásaiban, mint például Iamblikhosz Püthagorasz életéről² szóló munkájában. A görög szerelmi regény és előzménye, a milétoszi novella szintén számos fantasztikus elemet tartalmaz. A történetírás és az életrajz fentebb említett műfajában a fantasztikus elemek az elbeszélést színezik, ennek

1 „...il importe que le lecteur adopte une certaine attitude à l'égard du texte: il refusera aussi bien l'interprétation allégorique que l'interprétation „poétique”. Tz. TODOROV, *Introduction à la littérature fantastique*, Paris, Du Seuil, 1970, 38.

2 Csupán egy kiragadott példa: Püthagorasz egyik combja aranyból van, ami isteni lényére utal.

háttérben felfedezhetjük a pontos ismeretek hiányát, illetve az ábrázolt személyiség jelentőségének fokozására szolgáló törekvést. A fantasztikum utópiában betöltött szerepe teljesen magától értetődő. A szerelmi regényekben pedig a fantasztikus elemek a szerelmesek emberi mértéket felülmúló szerelmét és tulajdonságait hivatottak hangsúlyozni: ennek megfelelően tehát itt nem színező tényezők, hanem szorosan a műfaj lényegéhez tartoznak. Kivételt képez Longosz pasztorális szerelmi regénye, a *Daphnisz és Khloé*.

Valamennyi eddig felsorolt műfajban a fantasztikumhoz komoly hangvétel társul. Az antik irodalomban még két műfajban jelenik meg a fantasztikum: a szatíra egy sajátos ágában, a menipposzi szatírában és az arisztophaneszi ókomédiában. Arisztophanész és a menipposzi szatíra sokkal közelebb áll egymáshoz, mint például Arisztophanész és Menandrosz, az újkomédia képviselője. Menandroszról így írt egyik antik értelmezője: Nem tudom, hogy Menandrosz utánozta-e az életet, vagy az élet Menandroszt. Arisztophanészról *nem* alakult ki az a vélemény, hogy az életet utánozta volna – ez is közvetett bizonyíték lehet arra, hogy más volt a szemléletmódja, s mások voltak ábrázoló eszközei. Ezen eszközök közül most csupán a fantasztikumot ragadjuk ki.

A fantasztikum kétféle módon jelenik meg Arisztophanész komédiáiban: részletként, mint amilyen a darazsak, a békák vagy a felhők kórusa a hasonló című darabokban, avagy az egész cselekményt meghatározó alapvető motívumként, például a *Madarakban* vagy a *Békében*. (Valamiféle utópikus színezet, mely ironikus fikcióként jelenik meg, az ókomédiára és a menipposzi szatírára is jellemző – ez a mindkét műfajban felelhető repülési fantáziákra is érvényes.³)

Az ókomédia korában még lehet szabadon szólni; Arisztophanész az athéni demokrácia gyermeke, bár alkotó periódusa már ennek hanyatló szakaszára esik, de még megvan az *onomasi komódein* (valakit név szerint kigúnyolni, nevetségessé tenni) lehetősége. Mire jó hát eme feltételek közt a fantasztikum, ha amúgy is leplezetlenül ki lehet mondani mindent? Összességében nézve a társadalmi vagy politikai kérdések Arisztophanésznál nem jelennek meg önállóan,⁴ az ironikus-fantasztikus elemek természetesen hordozhatnak ilyen tartalmat, de egyúttal a komikus hatás lényegéhez is hozzátartoznak. Reinhardt

3 A szatirikus és az utópikus hangvétel a későbbi korok irodalmában is egymással szemben vagy egymást kiegészítve jelenik meg. Lásd ehhez B. C. ELLIOTT, *The Shape of Utopia. Studies in a Literary Genre*, Chicago, 1970; H. SWOBODA, *Utopia. Geschichte der Sehnsucht nach einer besseren Welt*, Wien, 1972; I. HENTSCH, *Semiotik des Erzählens. Studien zum satirischen Roman des 20. Jahrhunderts*, München, 1975; N. FRYE, *Anatomy of Criticism*, Princeton 1957, 232–236, 308–312. – A repülési fantáziákhoz lásd K. LUCK-HUYSE, *Der Traum vom Fliegen in der Antike. Palingenesia LXII*, Stuttgart, F. Steiner Verlag, 1997. – Az utópikus a menipposzi szatírában témájához lásd W. VON KOPPENFELS, *Mundus alter et idem. Utopiefiktion und menippeische Satire*, Poetica, 13, 1981, 16–66.

4 P. HAENDEL, *Formen und Darstellungsweisen in der aristophanischen Komödie*, Heidelberg, 1963, 332.

szerint a többértelműség és a sokféleség épp az arisztophanészi komédia klasszikus jellemzője.⁵ Reinhardt három dolgot emel ki Arisztophanésznál: a realitást, a realison túlit és a politikumot, ezeket azonban csak a reális és a fantasztikus, az aktuális tréfa és az athéni eszme egységéből kiindulva lehet szerinte valamennyire megérteni.⁶

Arisztophanész *Béke* című komédiájának, melyet a Kr. e. 421-es dionüsiára írt, az athéniak és spártaiak közt ugyanekkor megkötött béke adta aktualitását. A darab kezdetén két agyonhajszolt rabszolga jelenik meg, akiknek az a feladata, hogy uruk, Trügaiosz óriási ganajtúróbogarat élelemmel lássák el, ugyanis a ganajtúró Trügaiosz „paripája”, melyen az égbe akar szállni, hogy megkérdezze Zeust, mi a szándéka a háború kínozza görögökkel kapcsolatban. Trügaiosz el is éri célját, és tárgyalásokba bocsátkozik Hermészszel. Az égben nem túl rózsás a helyzet, mert az istenek az örökös háborúskodás miatt a magasabb régiókba húzódtak vissza, s így Polemosz (beszélő név: harc, viszály) szabadon garázdálkodhat. Be is zárta a béke istennőjét, Eirénét egy barlangba, most pedig a görög városokat akarja egy mozsártörővel péppé zúzni. Trügaiosz megleszi Polemoszt. Utóbbi szolgája szerencsére nem tud urának mozsártörőt szerezni, így hát újat kell csináltatnia. Trügaiosz kihasználja az alkalmat, odahívja a görögöket, megnyeri tervének az aggodalmaskodó és bizonytalan Hermészt, s megszervezi Eiréné kiszabadítását, akit kötelekkel húznak ki a barlangból. Trügaiosz tehát Eirénével együtt térhet vissza a földre, de nem a ganajtúró bogár hátán távozik (az istenek ugyanis nem akarják újra vizontlátani), hanem egy ösvényen megy le, melyet Hermész mutat meg neki. A cselekmény a földön folytatódik tovább – dicsérik a békés vidéki életet, Trügaiosz pedig megházasodik.

A politikum egyértelmű hatással volt erre a komédiára, hiszen épp a háború által leginkább sújtott parasztok voltak a békegondolat legerőteljesebb hordozói. A darab alap helyzete viszont teljes egészében fantasztikus, kezdve a ganajtúró bogáron egészen a barlangból kötelekkel kihúzott Eirénéig, egyszersmind komikus is, s az ironikus elemek sem hiányoznak.

Az irónia a komikus sajátos formája. A szokásos definíció szerint az ironikus megnyilvánulásokban (vagy helyzetekben) a dolgokat azok ellentétével fejezik ki. A késő antik retorika felfogása szerint ez azt jelenti, hogy az ellentétet a forma avagy a tartalom síkján jelenítik meg. Utóbbi esetben a kifejtett tartalom ellentétes azzal, amit valójában gondol a szerző. Amennyiben drámai alkotásról van szó, itt a közönség „közreműködésével” értelmeződik az ironikus szándék.

5 „Seit der Romantik hat sich die Aristophanische Komödie in so vielen Teilansichten dargeboten, als Literaturgroteske, als Märchenkomödie, als satirischer Mummenschanz, als Hanswurstiade eines göttlich souveränen Geistes, als politisches Propagandainstrument, als Narrenstreit, als attische Festnacht, als Entbindung dionysischer Urmächte ..., dass es heutzutage weiser scheint, ihre vielfältige, aus Widerstrebendem gefügte Einheit als das eigentümlich Klassische ... an ihr anschauend hinzunehmen...” K. REINHARDT, *Arisztophanes und Athen = Tradition und Geist*, Göttingen 1960, 257 skk.

6 REINHARDT, *i. h.*

Arisztophanész *Béke* című komédiájában mi az, ami a kimondottak ellentéte? A béke visszahódítása önmagában véve komoly gondolat, sőt, akár emelkedettnek is nevezhetjük. A béke újra való megteremtését tehát nagyon is komolyan gondolja a komédiáíró, de ha az igazságot nevetve mondják ki, az gyakran hatásosabb. Arisztophanész kettős játékot művel az óriás ganajtúróbogárral: az előbb említettek mellett a kortárs néző számára egyértelmű lehetett, hogy ez egyszerűsrimind Euripidész *Bellerophonész* című tragédiájának paródiája, amelyben a Pegazus száll az égbe. A fantasztikus képpel Arisztophanész tehát az ismert mítosz ellenpárját teremtette meg. A tradícióval való játék egyébként a menipposzi szatírában is döntő tényező.

A *Békákban* Héraklész alvilági utazásának ellenpárját teremtette meg a komédiáíró. A főhős ugyan Arisztophanésznál is isten, Dionüszosz, de a szerepcserét csaknem abszurdnak nevezhetjük; Dionüszosz ugyanis Héraklész öltözkéiben száll alá – félve és remegve - az alvilágba, hogy felhozza az élők sorából nem sokkal azelőtt távozott Euripidészt, mert mint színpadi istenség Dionüszosz nem tud meglenni nélküle.

Vajon Arisztophanész nevetségessé akarja tenni a vallást és az istenek világát? Kétségkívül nem csekély dolog, amit az istenekkel kapcsolatban megenged magának. A csúcstalán éppen Dionüszosz alakja, aki az alvilágban félelmében egy pap széke mögé rejtőzik. A nagy vallástörténész, Nilsson szerint ez a vallásos érzület hanyatlását jelenti. Azonban a kézzel fogható valláskritika és a vallással kapcsolatos kételyek ellenére sem feltétlenül ez a helyzet. A népi vallásban például az istenekről szóló durva tréfálkozás összeegyeztethető volt a hittel. Mielőtt megítelnénk a helyzetet, vizsgáljunk meg egy másik komédiát is, a *Madarakat*. Ebben a darabban a legmerészebb fantasztikum és a finom költőiség egymás mellett jelenik meg, ahogyan Lesky mondja.⁷

A darabban két athéni fickó elhatározza, hogy polgártársaik pereskedési dühe miatt kivándorol. Egy madárnál (egy búbos bankánál) érdeklődnek afelől, hol tudnának olyan várost találni, ahol nyugalomban és örömeik közepette lehet élni. (Épp a darab megírása idején zajlott Alkibiadész szicíliai hadjárata.) A madár megválasztása szerencsés, ugyanis ő volt korábban Téreusz király. A két fickónak azonban egyik ajánlat sem tetszik, végül egyiküknek az az ötlete támad, hogy maguknak a madaraknak kellene államot alapítaniuk, s így ki tudnák éhezteni az isteneket, akik ezután kezelhetővé válnának. A madarak kórusa ellenségnek tartja az embereket, a búbos bankát pedig árulónak, végül azonban a kórust is sikerül megnyerni a madárállam gondolatának. A két athéninek madárrá kell változnia, majd megalakul a Felhőkakukkország. (Közben az emberek közül többen is szeretnének madárrá változni.) Az istenekkel való tárgyalások eredményeképpen Zeusz-nak le kell mondania Baszileiáról, a világ feletti uralom megtestesítőjéről, akít a két valahai fickó egyike vesz el feleségül. Az istenek a Baszileiáról való lemondás árán továbbra is megkapják az áldozati adományokat.

7 A. LESKY, *Geschichte der Griechischen Literatur*, DTV München, 1993, 494.

Mire utal itt Arisztophanész? Az istenek az emberektől függenek. Vajon továbbra is tisztelni kell őket? – Ezt a kérdést teszi fel burkoltan a komédiaíró, egyszeresmind azonban a korabeli valláskritikát is kigúnyolja. Végző soron azonban a görög vallás nem dogmatikus jellege a népi tréfálkozást és a kritikát is lehetővé tette.⁸ Arisztophanész nem veszi komolyan az isteneket, létezésüket azonban nem tagadja. Kívülről szemléli őket, mint később Lukianosz, de a világ teljességéhez az istenek is hozzátartoznak a maguk emberi gyengeségeivel.

Nem minden fantasztikummal kapcsolatos ötletnek Arisztophanész az atyja: vannak ikonográfiai párhuzamaink is, korábbi fekete alakos vázákön láthatunk afféle madár- vagy darázs-kórust, vagy éppenséggel a *Lovagok* kórusa is szerepel (emberek lómaszkkal a fejükön, hátukon egy másik alak ül). Az ötlet tehát adott volt, Arisztophanész azonban új tartalommal töltötte meg.

A görög vallás lényegéhez tartozott, hogy mintegy megengedte a maga kívülről való szemlélését. Ez egyszeresmind azt jelenti, hogy nem csupán a vallást, hanem a világot is megfelelő távolságtartással lehetett szemlélni; ez a világszemlélet az egészet akarja át-fogni, de nem akar az egész helyébe lépni. Arisztophanészt sosem vádolták meg isten-telenséggel.

Lukianosz komolyan veszi az istenekkel kapcsolatos történeteket. Travesztiáiban ezek pontosabban jelennek meg, mint Arisztophanész komédiáiban (gondoljunk Dionüszosz alakjára!). Ez annyit jelent, hogy a görög mitológia szimbólumrendszere még mindig megfelelő közeg arra, hogy Lukianosz ezen keresztül beszélhessen a maga világáról. Ha a vallást vesszük szemügyre, nincs különbség Homérosz és Lukianosz istenei között, azonban a külvilág megváltozott, s ebben az új összefüggésben az istenek is másképp értelmezhetők. Lukianosz istentörténetei, noha pontosan megfelelnek a mítoszok ismert formáinak, teljességgel mássá váltak: mindennapivá, s így minden kicsinyesebb módon, emberközelibben jelenik meg. Lukianosz maga is úgy viselkedik, mint egyik alakja, Mómosz, a tagadás és a gúny megszemélyesítője: mindent és mindenkit mer bírálni, gondolatait nyíltan kifejezésre juttatja, sem félelemből, sem udvariasságból nem leplezi véleményét. Feltehetnénk a kérdést, vajon Lukianosz kortársait megbotránkoztatták-e ezek az istentörténetek. A műveltek valószínűleg felfedezték a bennük rejlő filantrópiát. A nagyon is emberi istentörténetek emberi bűnökről szólnak, olyanokról, melyek ütköznek az emberek által alkotott törvényekkel, de épp ezek teszik emberibbé az életet. A tökéletességet az isteneknél sem lehet elviselni – ezt már Homérosz is tudta. Ahhoz, hogy az embernek joga legyen ezekhez a bűnökhöz, szüntelenül küzdeni kell az álszentség és a konvenciók ellen. A tökéletességet követelő álerkölcösség elfordul az embertől, nem

8 RITOÓK Zs. szerint ebben a komédiában Arisztophanész már túllép a népi tréfálkozás elfogadott szintjén. RITOÓK Zs. – SARKADY J. – SZILÁGY J. GY., *A görög kultúra aranykora*, Bp., 1968, 565.

más, mint apanthrópia, mely – amint Trencsényi-Waldapfel rámutatott⁹ – kulcsfogalomként szolgálhat Lukianosz megértéséhez. Mily szép is lenne az ember, ha ember lenne – Menandrosz eme parafrázeált szentenciája lehetne Lukianosz történeteinek vezérmotívuma. Lukianosz mindent leleplez: az életet betöltő hazugságokat, a hamis értékeket, akár filozófusok, akár hadvezérek, akár atléták képviselik is ezeket. Az istenekről szóló történetek mellett főként fantasztikus dialógusaiból lehet ezt kiolvasni. Minthogy e dialógusok egyik fő alakja Menipposz, melyekben a repülés motívuma is meghatározó, Helm megpróbált belőlük az elveszett menipposzi szatírákra következtetni.¹⁰ Bár újabban vitatják, hogy Lukianoszt közvetlenül le lehetne vezetni Menipposzból, annyi mégis bizonyos, hogy a menipposzi szatíra Menipposztól Varrón és Senecán át Lukianoszig ívelő műfajára a rendkívül változatos motívum- és formakincs jellemző, melyet a szerzők a megmerevedett intézményekről és világnézetéről szóló szellemes és fantasztikus elemekkel dúsított bírálat szolgálatába állítanak. A műfajra a cinikus filozófiai iskola is hatással volt. A menipposzi szatírákat célzatuk és a fiktív eszközök komikus fantasztikuma az ókomédia követőjévé teszi. A fikció ironikus formában jelenik meg. A menipposzi szatíra egyfajta imaginárius világot ábrázol, amely vagy radikálisan elüt a reálistól, vagy pedig sajátos módon áthatja azt. A reálisból az imaginárius világba való átmenet az ábrázolásban tudatosan nem lepleződik el, felismerhető az olvasó számára. Ez nem is történhet másképp, hiszen az imaginárius világ a reális horizontján jelenik meg. Ha pedig az ábrázolás az imagináriusra összpontosít, ezt mindig a reális világra vonatkoztatva teszi meg. Másfelől az ábrázolás szükségszerűen a fikcióhoz kapcsolódik, hiszen ebből ered. A téren és időn keresztül vezető fantasztikus utazásban (a repülés is ebbe a kategóriába tartozik) – a reális és imaginárius világ határán – már komolyabb, utópisztikus formájában is (Hekataiosz, Euhémerosz, Iambulosz) benne rejlett az ironikusban vagy parodisztikusban való feloldódás lehetősége. Ez például Lukianosz *Ikaromenipposzában* vagy az *Igaz történetekben* realizálódott, mely művek egyúttal az utópikus műfaj paródiái is. A különféle műfajok parodizálása szintén lényeges elem a menipposzi szatírában.

9 TRENCSENYI-WALDAPFEL I., *Lukianos környezetéhez = Vallástörténeti tanulmányok*, Bp., 1959, 358–375.

10 R. HELM, *Lucian und Menipp*, Leipzig/Berlin, 1906; Nachdr.: Hildesheim 1967; Lukianoszhoz lásd még J. BOMPAIRE, *Lucien écrivain, Imitation et Création*. Paris, 1958; CH. ROBINSON, *Lucian*, Duckworth London, 1979; E. P. KIRK, *Menippean Satire. An annotated Catalogue of Texts and Criticism*, New York, 1980; E. COERTNEY, *Parody and Allusion in Menippean Satire*, *Philologus*, 106, 1962, 86–100; H. K. RIHKONEN, *Menippean Satire as Literary Genre*, Helsinki, 1987; I. TRENCSENYI-WALDAPFEL, o.c.; J. GY SZILÁGYI, *Lukianosz = Lukianosz*, Bp., 1974, 715–789. – A fiktív és a fikció elméletének problematikájáról lásd D. HENRICH–W. ISER (edd.), *Funtionen des Fiktiven*, München 1983, kül. 153–224, 277–330. – M. M. BAHTYINra is utalnunk kell, aki rámutatott arra, hogy a karneválisztikus kultúra előzményei közt ott van a menipposzi szatíra is. Lásd *Problemy poetjiki Dostojevszkovo*, Moszkva, 19291, 19632, 150–162. – Bahtyin és azok, akik az újkori menipposzi szatírával foglalkoznak, természetesen kitégítették a menipposzi szatíra fogalmát.

A menipposzi szatíra relativisztikus világnézetet tükröz, s csupa szkepszis minden-
nel szemben. Az ábrázolt helyzeteket, a cselekményt többnyire metaforikusan kell ér-
telmezni, mert a műfaj, sajátágaiból adódóan, inkább az általános szellemi hozzáállást,
mint az individuumokat igyekszik megfesteni. A mítoszokat, az egyes motívumokat
(istenek gyűlése, leszállás az alvilágba, lélekvándorlás, filozófus-lakoma) a „komoly”
irodalomból kölcsönzi a menipposzi szatíra, s ugyanez érvényes retorikájára és nar-
rációjára is. A törvényszéki beszéd, a platóni dialógus, az enkomion Lukianosznál is
megjelenik.

Az *Ikaromenipposz* című dialógus Menipposz-alakja bizonyos távolságtartással szem-
léli a világot. Ez szó szerinti értelemben is így van a fantasztikumnak köszönhetően:
Menipposz, ahogyan barátjának meséli, személyesen járt az égben Zeusznál. A repüléshez
Daidalosz ötletét használta fel: szárnyakat szerzett, mégpedig valódi madárszárnyakat,
ugyanis Ikarosz tragikus esete miatt tartott a mesterségesektől. Az egyik szárnyat egy
hatalmas sasról, a másikat egy szintén óriási keselyűről vágta le. Ezek segítségével először
a holdon kötött ki, ahonnan meg tudta szemlélni, mit művelnek az emberek. Láta a há-
zasságtörőket, a gyilkosokat, a pereskedőket, a rablókat, az áldozatok bemutatóit, min-
denkit egy időben. A holdról nézve azonban mindennek más dimenziója lett, a háborúk,
a különféle pereskedések mind nevetségesen hatottak. A holdról tovább röpült, az olüm-
poszi istenekhez, ahol Zeusz kérdezte ki. Menipposz tapasztalata szerint a főisten már
nem mindentudó istenség, inkább egy pletykaéhes nőre hasonlít, s nem tud uralkodni
magán: megkérdezi Menipposzt, mi az emberek véleménye róla. Menipposzt ezután egy
sajátos szerkezethez vezetik, egy csőrendszerhez, melyben minden csőnek fedele van. Ha
Zeusz felemeli valamelyik fedelet, meg tudja hallgatni az emberek imáit. A következő na-
pon Zeusz összehívja az istenek tanácsát, ahol előadja, milyen veszélyt jelentenek a
filozófusok (Lukianosz szarkasztikusan festi le a különböző filozófiai iskolákat) az iste-
neknek szóló áldozati adományokat illetően. A gyűlés bosszút kiált, Zeusz szavai alapján
ez majd teljesezésbe is megy. A szabadgondolköző Menipposzt viszont nem akarják töb-
bet az égben látni, így hát Hermész – immár szárnyak nélkül – visszaviszi a földre.

A történet feltűnő rokonságot mutat Trügaiosz utazásával: Menipposz és Trügaiosz is
saját erejéből jutott fel az égbe, mindkettőjüket Hermész vezette vissza a földre. Ariszto-
phanész Euripidészt parodizálta, a lukianoszi repülés-történet allúzió mindkettőre. Az
Ikaromenipposz játék a tradícióval, egyszersmind a fantasztikum eszközével az emberi
és isteni világ ironikus ábrázolása, ahol minden kifordítottan jelenik meg: a főisten tulaj-
donságai az istenek emberi gyengeségeiről árulkodnak.

Lukianosz művei közül az *Igaz történeteknek* volt a legmesszebbre mutató hatása.
A mű mint voyage imaginaire több későbbi alkotással is rokonságot mutat: Thomas
Morus *Utópiájával*, Rabelais, Swift, Cyrano di Bergerac műveivel, s a sort még folytatni
lehetne. Az *Igaz történetekben* Lukianosz Photios bizánci patriarcha (820-891) szerint
Antoniosz Diogenész *A Thulén túli csodák* c. művét parodizálja. Minthogy ez az elbeszélés
nem maradt ránk, nem tudjuk megállapítani, mennyire hatott Antoniosz Diogenész Lu-

kianszra. Photiosz szerint bizonyos párhuzamokat fel lehet fedezni. A mi szempontunkból azonban nem is annyira lényeges, ki volt a forrás. Lukianosz műve ugyanis sokkal inkább általában véve a korabeli propagandisztikus történetírás paródiája, fantasztikumba öltöztetve. A történeti ábrázolások látszólagos, adatokra támaszkodó korrektségén ironizál. A boldogok szigetein Lukianosz szerint 365 vízforrás, 365 mézforrás, 500 mirhaforrás, 7 tejfolyó, 8 borfolyó van. Minden egyes elem abszurdabb, mint az előző, az ironikus effektust a leírás adatszerű komolysága eredményezi.

Az Igaz történetek annak a fizetett publicisztikának a leleplezése, melyben Rómát még mindig teljes ragyogásában ábrázolják. A nap és a hold küzdelmének ábrázolásában az olvasó felfedezheti a mindenkori hódító háborúk modelljét, legyen az a peloponnészoszi – ahogyan többnyire interpretálják vagy a Róma és a parthusok közti háború. Lukianosz itt is megmutatja azt a látszatvilágot, mely mögött ott rejlik a sokkal sötétebb valóság. A régi paideia eszméjét, melyet a rómaiak humanitasnak neveztek, kell újra életre hívni, csak ez segíthet a valódi világgal való megbirkózásban – ez Lukianosz fantasztikus köntösbe öltöztetett iróniájának üzenete.